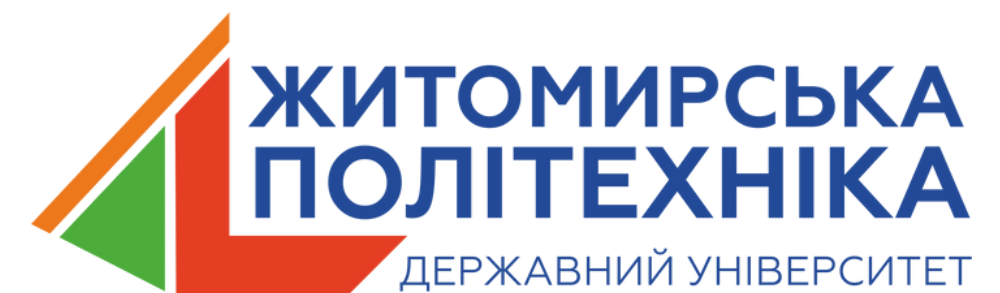

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК НАЙВАЖЛИВІША ЦІННІСТЬ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА ЦІННІСТЬ ЄС:

- Є ФУНДАМЕНТОМ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ, ВКЛЮЧАЮЧИ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ.
- У ДОГОВОРІ ПРО ЄС (1992 Р.) ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА РОЗГЛЯДАЄТЬСЯ ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ФІЛОСОФСЬКО-СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ, ЩО ПОТРЕБУЄ ПОВАГИ І ДОТРИМАННЯ.

ЗАСТОСУВАННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ЄС:

- **СТАТТЯ 21 ДЄС:** ВСТАНОВЛЮЄ, ЩО ЗОВНІШНІ ДІЇ ЄС КЕРУЮТЬСЯ ПРИНЦИПАМИ, ЯКІ НАДИХНУЛИ НА СТВОРЕННЯ СОЮЗУ, ЗОКРЕМА ДЕМОКРАТІЄЮ, ВЕРХОВЕНСТВОМ ПРАВА, ПОВАГОЮ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ, СОЛІДАРНІСТЮ, РІВНІСТЮ ТА ПРИНЦИПАМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА І СТАТУТУ ООН.

ВІДОБРАЖЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УСТАНОВЧИХ ДОГОВОРАХ ЄС:

- **ПРЕАМБУЛА ДЄС:** ЗАСНОВУЄТЬСЯ НА КУЛЬТУРНОМУ, РЕЛІГІЙНОМУ ТА ГУМАНІСТИЧНОМУ СПАДКУ ЄВРОПИ, ЩО ПОРОДИВ ТАКІ ЗАГАЛЬНІ ЦІННОСТІ, ЯК СВОБОДА, ДЕМОКРАТІЯ, РІВНІСТЬ І ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА.
- **СТАТТЯ 2 ДЄС:** ОКРЕСЛЮЄ КЛЮЧОВІ ЦІННОСТІ ЄС, СЕРЕД ЯКИХ ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ, СВОБОДА, ДЕМОКРАТІЯ, ПРАВА ЛЮДИНИ, РІВНІСТЬ І ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА. НАГОЛОШУЄТЬСЯ НА ВАЖЛИВОСТІ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ, ТОЛЕРАНТНОСТІ, ПРАВОСУДДЯ ТА СОЛІДАРНОСТІ.

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ:

- ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА Є ОСНОВОЮ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ ТАКИХ ЦІННОСТЕЙ, ЯК ПЛЮРАЛІЗМ, РІВНІСТЬ ЧОЛОВІКІВ І ЖІНОК, ТА ПРАВОСУДДЯ ЯК ВСЕРЕДИНІ ЄС, ТАК І НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ.

- **КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРИНЦИП ЄС:** ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА Є ФУНДАМЕНТОМ ПРАВОВИХ СИСТЕМ ЄС І ДОМІНУЄ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ.
- **ВАЖЛИВІСТЬ ДЛЯ ВСТУПУ В ЄС:** ВИМОГА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА Є ЧАСТИНОЮ КОПЕНГАГЕНСЬКИХ КРИТЕРІЇВ. КРАЇНИ, ЯК ТУРЕЧЧИНА, ЩО НЕ ВІДПОВІДАЮТЬ ЦЬОМУ ПРИНЦИПУ, МАЮТЬ УСКЛАДНЕНИЙ ПРОЦЕС ВСТУПУ.
- **ДИНАМІЧНІСТЬ ДОТРИМАННЯ:** СТАН ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА МОЖЕ ЗМІНЮВАТИСЬ ІЗ ЧАСОМ, ОСОБЛИВО В ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВАХ.
- **НАБІР КОНКРЕТНИХ ВИМОГ:** ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА НЕ МАЄ ЧІТКОГО ВИЗНАЧЕННЯ, АЛЕ ФОРМУЄТЬСЯ ЧЕРЕЗ КОНКРЕТНІ ВИМОГИ, ЩО АНАЛІЗУЮТЬСЯ У КОЖНОМУ ОКРЕМОМУ ВИПАДКУ.

СУЧАСНІ ЄВРОПЕЙСЬКІ ПІДХОДИ ДО ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

- **Доктринальні основи:** Принцип верховенства права розвивався на основі ідей А. Дайсі та досліджень таких учених, як Ж. Раз, Ж. Зіллер, Р. Феллон. Ключові положення: права людини, презумпція невинуватості, рівність перед законом, судовий захист.
- **Європейська правова система:** Верховенство права є фундаментом європейського права, з нього виникли принципи належного врядування та належної адміністрації.
- **Особливість в праві ЄС:** Верховенство права в ЄС означає пріоритет норм права ЄС над національними законами, включаючи конституції держав-членів.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЄС ТА РІШЕННЯ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ

- **Верховенство права ЄС:** Це особливе розуміння верховенства права, що виникло через рішення Суду ЄС, яке встановлює пріоритет права ЄС над національним законодавством.
- **Рішення у справі Costa v. ENEL (1964):**
 1. Визначило, що право ЄС є складовою національних правових систем, яке держави-члени зобов'язані застосовувати.
 2. Передача повноважень до ЄС обмежує суверенітет держав-членів.
- **Унікальна правова система ЄС:** Суд ЄС підкреслює, що установчі договори ЄС є його конституційною хартією, а право ЄС має пріоритет у національних системах.
- **Вплив на національні системи:** Пріоритет права ЄС поступово закріплюється в конституціях держав-членів, формуючи єдину правову традицію в межах Союзу.

Верховенство права та матеріали Венеціанської комісії

1. Робота Венеціанської комісії:

Венеціанська комісія Ради Європи займається вирішенням питань, пов'язаних з елементами верховенства права, зокрема, підготувала доповідь «Про верховенство права» (2011).

2. Зміцнення верховенства права:

Комітет міністрів Ради Європи відзначає, що верховенство права є ключовим для діяльності Ради Європи, хоча загальне визначення поняття відсутнє.

3. Ключові елементи верховенства права:

- Правова визначеність
- Законність та демократичний процес прийняття законів
- Заборона свавілля виконавчої влади
- Доступ до правосуддя через незалежні суди
- Повага до прав людини
- Рівність перед законом та заборона дискримінації.

Принцип правової визначеності

полягає в тому, що встановлені законом правила повинні бути зрозумілими та передбачуваними.

До складу такого принципу належать такі **вимоги**:

- усі норми не мають юридичної сили до моменту їхнього оприлюднення;
- неможливість встановлення незрозумілих, нечітких норм (із метою уникнення неоднакового застосування їх суддями);
- відсутність норм, що суперечать одна іншій (у разі якщо норми закону передбачають процедуру вирішення юридичної колізії, то спір щодо застосування таких норм слід бути вирішено на користь приватних інтересів);
- відсутність непередбачуваності змісту норм індивідами чи іншими державними органами (як приклад – новий закон про вибори до ВРУ, яким встановлена мінімальна квота у 30% кандидатів чоловічої або жіночої статі, усупереч минулому дозволу на недотримання такого правила);
- неможливість ретроспективної зміни (справа «РокотовФойбищенко»);
- передбачуваність правозастосовної практики відповідно до чинних норм (неможливість змінення усталених судових позицій за відсутності на те суттєвих підстав).

ОБМЕЖЕННЯ СВАВІЛЛЯ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ВКЛЮЧАЄ ПРОПОРЦІЙНІСТЬ ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ

таке втручання повинне бути:

- передбаченим чинним законодавством;
- здійснене з відповідною легальною метою (публічний порядок, безпека, захист прав людини тощо);
 - необхідним у демократичному суспільстві;
- здійснене з дотриманням права приватної особи захищати свої права від державного свавілля (перевищення повноважень тощо).

НЕЗАЛЕЖНИЙ ТА ЕФЕКТИВНИЙ СУДОВИЙ ПЕРЕГЛЯД РІШЕНЬ З УРАХУВАННЯМ ПОВАГИ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ

ОХОПЛЮЄ:

- право кожного на використання способів юридичного захисту;
- необхідність встановлення системи адміністративного правосуддя;
- принцип поділу влади (у цьому контексті він позначає у першу чергу неможливість тиску на суди з боку виконавчої та законодавчої влади);
- ефективність імплементації судових рішень (в тому числі, відсутність можливості недотримання рішення найвищої інстанції – повага до *res judicata*).

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ВСІХ ПЕРЕД ЗАКОНОМ

включає в себе:

- формальну рівність (повага до людей не залежить від гендеру, раси, національної чи релігійної приналежності, сексуальної орієнтації та етнічного походження);
- сутнісну (матеріальну) рівність, що полягає в тому, що з метою забезпечення фактичної рівності країна може вдатися до певних заходів, як-от:

а) існування виключень із принципу юридичної рівності з метою гарантування прав людини (загальновідомий приклад дозволу для сикхів не вдягати шолом безпеки – у відповідь на вимогу до сикхів щодо носіння тюрбану (чалми));

б) позитивних дій (позитивної дискримінації). Позитивна дискримінація може упроваджуватися державою для захисту прав певних осіб (наприклад, гендерні квоти щодо захисту прав жінок чи якісь додаткові заходи для захисту прав осіб з обмеженими можливостями).

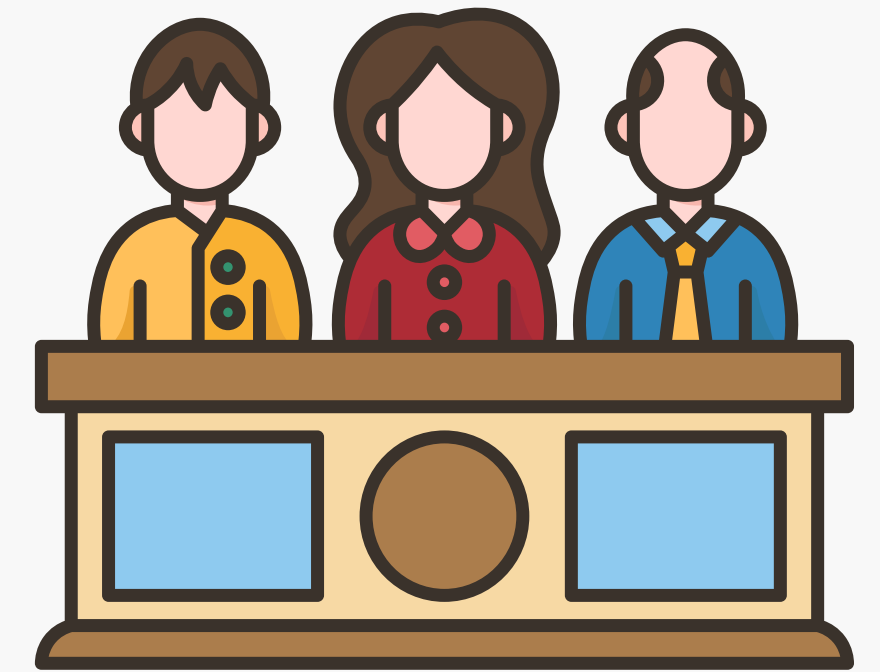
РІШЕННЯ ЄСПЛ ТА ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

РОЛЬ ЄСПЛ:

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) відіграє ключову роль у розвитку принципу верховенства права, формулюючи вимоги до якості закону.

ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ:

Втручання у права людини можливе лише відповідно до закону. Закон повинен бути якісним і відповідати демократичним принципам

ЯКІСТЬ ЗАКОНУ:

У рішенні у справі «Круслен проти Франції» (1990) ЄСПЛ вимагає, щоб закон був доступним, передбачуваним та відповідав принципу верховенства права.

ПРИНЦИП «ЗГІДНО ІЗ ЗАКОНОМ»:

Суд часто посилається на цей принцип, вказуючи на необхідність законів, що відповідають вимогам правової визначеності та верховенства права.

Європейський суд з прав людини визначає низку принципів концепції верховенства права, які доречно класифікувати за такими критеріями:

1. щодо форми закону

2. змісту закону

3. сутності закону

Зовнішня форма виразу права

- Суть принципу «згідно з законом» полягає у визнанні права як єдності писаного і неписаного. Це означає, що зміст, обсяг та межі владних повноважень визначаються не лише законодавцем, але й судовою практикою. Поняття «закон» охоплює як акти нижчого рівня (писане право), так і неписане право, яке має бути доступним і визначеним, щоб громадяни могли передбачати наслідки своїх дій.

Сутнісні характеристики поняття «закон»

- принцип верховенства права
- принцип консенсусу моральної свободи в суспільстві
- принцип верховенства права, власне, як провідний принцип демократичного суспільства
- принцип рівності перед законом
- гарантії демократичного суспільства та його інституцій

Стосовно змісту права

- принцип правової визначеності
- втручання у права повинно бути передбачено національним правом, яке має гарантувати засоби захисту від довільного втручання влади у права особи

На підставі вищевказаного можна дійти висновку,

що принцип верховенства права отримав міжнародне визнання і є європейським принципом. Підтвердженням цьому є його закріплення в низці установчих договорів, судових рішеннях та інших правових актах сучасних міжнародних організацій, насамперед Європейського Союзу та Ради Європи. Зокрема, в основі правопорядку ЄС принцип верховенства права знайшов своє відображення в Договорі про Європейський Союз 1992 р. та у прецедентній практиці Суду Справедливості ЄС. Так, у праві Союзу цей принцип розуміється насамперед як верховенство (пріоритет) права ЄС щодо національного права державчленів.

Рада Європи також не надає повноцінного тлумачення змісту принципу верховенства права, вказуючи лише на його ключові елементи, серед яких **варто виділити:**

- **правову визначеність;**
- **законність, включаючи демократичний та плюралістичний процес прийняття законів; заборону свавілля виконавчої влади;**
- **доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю;**
- **повагу до прав людини; заборону дискримінації та рівність перед законом.**